

УДК 342.7:340.134

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.24>

НЕДОЛІКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, В ЯКИХ ЗАКРІПЛЕНО ПРАВА ЛЮДИНИ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ

Пастернак Т.М.,

аспірант кафедри теорії та філософії права

юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0009-0004-6592-1975

e-mail: taras806283@gmail.com

Пастернак Т.М. Недоліки нормативно-правових актів, в яких закріплено права людини різних поколінь.

У даній статті проведено аналіз нормативно-правових актів міжнародного (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод тощо) та національного права (Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про освіту» тощо), а також деякі акти, так званого, «м'якого» права на предмет наявності дефектів у нормативних приписах, якими закріплено права людини різних поколінь.

У підсумку проведеного аналізу виявлено низку змістовних та технічних проблем нормативного закріплення прав людини.

У межах аналізу прав людини першого покоління (право на життя, повагу до честі і гідності, свободу та особисту недоторканість тощо) виявлено такі недоліки, як: декларативність окремих положень, внутрішня суперечність норм, використання оціночних понять, наявність юридичних тавтологій тощо.

Дослідження прав людини другого покоління (право на працю, достатній життєвий рівень, освіту тощо) продемонструвало певні проблеми, серед яких: декларативний характер окремих положень та невідповідність проголошених у нормах зобов'язань держави її реальним соціально-економічним спроможностям.

У межах третього покоління особливу увагу виділено дослідженню права на мир, оскільки в сучасних реаліях для України це найбільш актуальне питання, і виявлено серйозний недолік, а саме - відсутність реального та дієвого механізму реалізації цього права.

Аналізуючи четверте покоління прав людини (право на аборт, шлюб для одностатевих пар, евтаназію тощо), було виявлено чимало недоліків. Деякі з прав четвертого покоління зовсім не отримали нормативного закріплення, що є суттєвим недоліком, оскільки суспільні відносини існують і потребують правового регулювання. Частина норм національного законодавства прямо забороняє те, що повинно було б гарантуватися правами четвертого покоління, оскільки законодавець у них вбачає суспільну небезпечність. Окремі норми є явно дискримінаційними та порушують права людини.

Ключові слова: права людини; покоління прав людини; недоліки нормативно-правових приписів; міжнародні та національні нормативно-правові акти.

Pasternak T.M. Shortcomings of legal acts establishing the human rights of different generations.

This article analyses international regulatory and legal acts (the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, etc.) and national law (the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine 'On Environmental Protection', the Law of Ukraine 'On Education', etc.), as well as some acts of so-called 'soft' law for the presence of defects in the normative provisions that establish the human rights of different generations.

The analysis revealed several substantial and technical problems in the normative establishment of human rights.

Within the framework of the analysis of first-generation human rights (the right to life, respect for honour and dignity, freedom and personal inviolability, etc.), the following shortcomings were identified: the declarative nature of certain provisions, internal contradictions in norms, the use of evaluative concepts, the presence of legal tautologies, etc.

The research on second-generation human rights (the right to work, an adequate standard of living, education, etc.) revealed certain problems, including: the declarative nature of certain provisions and the inconsistency between the obligations of the state proclaimed in the norms and its actual socio-economic capabilities.

Within the third generation, special attention was paid to the study of the right to peace, since in the current reality for Ukraine, this is the most relevant question, and a serious shortcoming was identified, namely the lack of a real and effective mechanism for the realisation of this right.

When analysing the fourth generation of human rights (the right to abortion, same-sex marriage, euthanasia, etc.), a number of shortcomings were identified. Some of the fourth-generation rights have not been established in legislation at all, which is a significant shortcoming, as social relations exist and legal regulation are necessary. Some provisions of national legislation directly forbid what should be guaranteed by fourth-generation rights, as the legislator considers them to be socially dangerous. Certain provisions are clearly discriminatory and violate human rights.

Key words: human rights; generations of human rights; shortcomings of legal regulations; international and national legal acts.

Постановка проблеми. Процес нормотворення є комплексним і багатостадійним, тому цілком зрозуміло, що в підсумку нормативно-правові акти можуть містити певні недоліки. Разом із цим, необхідно розуміти, що існує постійна потреба вдосконалювати нормотворчу техніку, виправляти існуючі недоліки та уникати їх повторення в майбутньому.

Права людини завжди були, є і будуть важливою частиною існування демократичного устрою, тому акти, що містять нормативно-правові приписи, якими закріплено права людини, повинні бути якнайсерйозніше досліджені щодо наявності недоліків змістовного і технічного штибу, оскільки важливість прав людини складно переоцінити.

Доцільно дослідити норми, в яких закріплені права людини, за поколіннями, адже це дозволить зрозуміти динаміку удосконалення нормотворення у сфері прав людини. Для прикладу, права людини першого покоління визнані та закріплені в нормативних актах окремих держав і міжнародних спільнот вже багато років, а права людини четвертого покоління дотепер доволі дискусійні й не у всіх державах визнаються та отримують законодавче закріплення та визнання. Тому корисно прослідкувати, як різний період часу та обставини впливають на якість та ефективність нормативно-правових актів, в яких закріплені права людини.

Стан дослідження. Юридична дефектологія є проблематикою дослідження багатьох теоретиків права, серед яких: Косович В.М., Биля І.О., Риндюк В.І., Гетьманцева Н.Д., Коваленко Т.О., Лейба О.А., Чувакова Г.М., Погребняк С.В. та інші.

Попри наявність ґрунтового теоретичного доробку в сфері юридичної дефектології, проблема аналізу змістовних та технічних недоліків нормативно-правових актів у сфері прав людини потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних викликів пов'язаних із проблеми реалізації та захисту прав людини.

Мета статті: виявлення конкретних недоліків нормативно-правових актів, в яких закріплено права людини різних поколінь.

Виклад основного матеріалу. Логічно видається почати з норм, якими закріплено права людини першого покоління. Перше покоління прав людини охоплює політичні та громадянські права, серед яких право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу віросповідання, право на свободу слова, право на повагу до честі та гідності, право на справедливий суд тощо.

У статті 3 Загальної декларації прав людини зазначено: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [1]. Очевидним, на перший погляд, недоліком даної норми є декларативність, а також відсутність механізму реалізації.

Ще одним аспектом, про який слід зазначити, є універсалізм формування даного положення, як і загалом декларації. З однієї точки зору, він є позитивним оскільки намагається поширити загальні принципи для всіх, але з іншого боку не враховуються політичні і соціально-культурні особливості держав, що призводить до різного розуміння і тлумачення права на життя.

Слід також зазначити, що аналіз міжнародних нормативно-правових актів проводиться мною на підставі українського перекладу останніх, що також може впливати на загальний зміст аналізованого тексту.

Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, на мою думку, є внутрішньо-суперечною: пункт перший проголошує невід'ємність права на життя кожної людини та те, що «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя»[2], але пункт другий визначає вимоги до смертної кари, тобто право на життя не є невід'ємним, якщо смертна кара застосовується за «найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту...» та «тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом»[2].

Також, застосування такої оціночної категорії як «свавільно» є недоліком. Відповідно до тлумачного словника української мови, «свавільний» має два значення: «який діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших»[3] та «який суперечить установленим законам, позбавлений справедливості; беззаконний»[3], тому виникає нерозуміння того, що вкладено у зміст цієї категорії. Інше оціночне формулювання, «найтяжчі злочини», не має універсального визначення, що дозволяє державам розширювати або звужувати його зміст. Я вважаю, що нелогічно встановлювати винятки та зазначати про «свавільність» після проголошення невід'ємності й непорушності права на життя.

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод хоча і не містить формальних недоліків, проте, я вважаю, суперечить сутності права на життя, оскільки передбачає можливість смертної кари. Історична еволюція міжнародного права фактично спрямована на повне скасування смертної кари, що свідчить про поступову трансформацію розуміння «невід'ємності» права на життя, тому вважаю, що зрозумілим і поступовим кроком було б усунення положень, які дозволяють смертну кару.

Відповідно до статті 10 згаданого вище Пакту: «Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі» [2]. В цьому приписі міститься декілька оціночних категорій, а саме: «гуманне», «гідність, властива людській особі». Проблема полягає в тому, що рівень гуманності залежить від соціальних стандартів у конкретному суспільстві. Крім того, відсутність чітких критеріїв гуманності може ускладнювати доведення порушення права особами, позбавленими волі. Це підвищує роль судової практики та міжнародних органів у конкретизації змісту норми.

У частині 2 статті 14 Пакту зазначено «обвинувачений у кримінальному злочині» [2], що є юридичною тавтологією, оскільки злочин за своєю суттю може бути лише кримінальним правопорушенням. Дана стаття є чудовою ілюстрацією проблеми з перекладом міжнародних актів, оскільки в тексті англійською мовою зазначено «criminal charge», що можна перекласти як «звинувачення у вчиненні кримінального правопорушення».

У частині 2 статті 35 Конституції України застосовано оціночне поняття, зміст якого не розкривається, а саме: «моральність населення». Поняття моралі не є чітко визначеним, це складна філософська категорія, тому її застосування в законодавстві має бути максимально чітко аргументовано. Небезпека полягає в тому, що держава може під прикриттям «захисту моралі» обмежувати свободу світогляду або віросповідання. В даному випадку проблемою є збереження балансу між свободою особи та суспільними інтересами. Відсутність чітких критеріїв моралі створює ризик надмірного втручання держави.

Права людини другого покоління можна визначити як соціальні, економічні та культурні. До них належать, зокрема, право на працю, право на освіту, право на соціальну допомогу, право на охорону здоров'я та право на належний рівень життя.

Згідно з частиною 1 статті 23 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття» [1]. Поданий припис є не лише декларативним, а й містить словосполучення «захист від безробіття», що не відповідає сучасним соціально-економічним реаліям. Адже важко гарантувати такий захист за умов, коли чисельність населення планети зростає, а кількість робочих місць – скорочується.

Подібний недолік простежується у частині 1 статті 25, де зазначено: «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і

право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини»[1]. З огляду на актуальні дані щодо рівня бідності, голоду та безробіття, цей припис також виглядає декларативним, мало-реалістичним і нездійсненним. Ці приписи встановлюють однакові вимоги для економічно різних держав, що створює дисбаланс між юридичним проголошенням і фактичними можливостями. Також постає питання відповідальності: хто зобов'язаний забезпечити «належний рівень життя» – держава, міжнародна спільнота чи сама особа?

Відповідно до частини 3 статті 46 Конституції України: «Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом»[4]. Ця норма є яскравою ілюстрацією неспроможності держави виконати взяті на себе зобов'язання. Закріплена в Основному Законі норма, як і формально визначений прожитковий мінімум, не відповідає реальним умовам, у яких живуть люди. Проаналізована стаття, як і багато інших у Конституції, що закріплюють права людини другого покоління, які потребують активної участі держави, не узгоджуються з її реальними можливостями та підтверджують тезу: «мати права - не означає мати можливість їх реалізувати».

Стаття 3 Закону України «Про освіту» оперує декількома оціночними категоріями, а саме: «якісна освіта» та «доступна освіта». В частині дев'ятій цієї статті зазначено: «Право на освіту не може бути обмежене законом»[5]. Однак у 2024 році Міністерство освіти і науки своїм Наказом № 910 від 24.06.2024 року змінило правила вступу на аспірантуру, а саме: «Тимчасово на період дії правового режиму воєнного стану в Україні призупинити: прийом заяв, проведення конкурсного відбору, укладання договорів про навчання між закладом вищої освіти та вступником та зарахування на навчання для здобуття третього (освітньо-наукового, освітньо-творчого) рівня вищої освіти та в асистентуру-стажування на денну або дуальну форми здобуття освіти за кошти фізичних та юридичних осіб (крім іноземців та осіб без громадянства за умови наявності державного визнання документа про освіту, на підставі якого здійснюється вступ)»[6]. На мою думку, правила вступу, визначені в Наказі, обмежують право на освіту. Таким чином, спостерігається суперечність між приписом Закону та положеннями Наказу Міністерства. У цьому випадку право на освіту обмежується навіть не законом, а підзаконним нормативно-правовим актом, що є істотним недоліком української правової системи загалом, оскільки підзаконний акт не може звужувати зміст і обсяг прав, встановлених законом.

Права людини третього покоління характеризуються як колективні права, або права народів, або ж права людства. Це права, які належать не окремим особам, а певним групам. До цієї групи прав слід віднести: право на мир, право на культурну спадщину, право на безпечне довкілля, право народів на самовизначення тощо.

Найбільшу цікавість, з огляду на сучасний стан справ в Україні та світі, викликає «право на мир». Оскільки його розуміння не є сталим, також воно чітко не закріплене у законодавстві України чи міжнародних договорах, його можна проаналізувати у міжнародних документах «м'якого права», а саме у Деклараціях ООН. Після Другої світової війни ООН були прийняті декларації про «ідеї миру» (Декларація про поширення серед молоді ідеалів миру взаємоповаги і взаєморозуміння між народами 1965 року та Декларація про виховання народів в дусі миру 1976 року). Більш цільовою була Декларація про право народів на мир, прийнята у 1984 році, в якій зазначається: «...люди нашої планети мають священне право на мир... збереження права людей на мир і сприяння його реалізації є однією з основних обов'язків держав»[7]. Згодом у 2016 році була прийнята Декларація про право на мир, перша стаття якої проголошує: «Кожен має право жити в мирі в умовах заохочення і захисту всіх прав людини і повної реалізації розвитку»[8]. Дані положення без сумніву є позитивними і вказують на правильний вектор розвитку міжнародної правової системи, але, на жаль, вони є декларативними. Найбільшим недоліком є відсутність механізму забезпечення та захисту права на мир. У разі порушення цього права немає чітких інструментів реагування, а міжнародна спільнота - суб'єкт, який мав би гарантувати дотримання миру, не демонструє реальну здатність виконувати цю роль. Фундаментальною проблемою міжнародного права є відсутністю наддержавного примусу. Механізм колективної безпеки не спрацьовує через політичні інтереси окремих держав. Таким чином, «право на мир» є радше морально-політичним принципом, ніж повноцінним юридичним правом із гарантованим механізмом захисту. Прикрим прикладом такого недоліку стала Україна, яка зазнала збройного воєнного нападу та змушена вести оборонну війну.

Права людини четвертого покоління, які також називають «новітніми правами», залишаються найбільш дискусійними. Серед науковців-правників немає єдності щодо самого існування цієї групи прав, а також щодо того, які саме права до неї належать.

Аналізуючи позиції науковців та законодавство різних держав можна виділити такі права четвертого покоління: право на смерть, в тому числі евтаназія, право на аборт, право на «юридичний» аборт, право на шлюб для одностатевих пар, право на самоідентифікацію, в тому числі зміна статі, право на штучне запліднення, право на доступ до інтернету, право на використання штучного інтелекту, право на клонування тощо.

Пунктом 4 статті 281 Цивільного кодексу України фактично заборонена евтаназія, в ній зазначається: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя»[9]. Формальних недоліків цей припис не містить, проте його існування у нинішньому вигляді не відповідає сучасному рівню розвитку та потребам нашого суспільства. Вважаю, що заборона евтаназії має більше недоліків, ніж переваг. Відсутність регламентованої процедури не усуває страждань людини й не вирішує її складні життєві обставини, а часто навпаки - спонукає до самогубства, над яким ні держава, ні норми законів не мають влади. Наявність затвердженої законом процедури зобов'язує осіб проходити визначені тестування, огляди, опитування. Також, можна затвердити перелік вимог до людини, яка бажає бути піддана евтаназії. Зрозуміло, що це не вирішить проблему самогубств, однак допоможе людям, які відчувають страждання, невиліковно хворим, людям, які зазнали невиліковної фізичної шкоди, тощо завершити життя спокійно і в момент, коли вони самі цього бажають.

Формулювання статті 21 Сімейного кодексу унеможливує існування одностатевих шлюбів, оскільки визначає шлюб як союз чоловіка і жінки[10]. Таке ж визначення міститься в Конституції України, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, а також у Загальній декларації прав людини. Проте таке формулювання є дискримінаційною за ознакою сексуальної орієнтації.

Ціла низка прав четвертого покоління не мають нормативно закріплення та, відповідно, щодо них відсутнє правове регулювання. До них належать: право на «юридичний» аборт, право на використання штучного інтелекту, а також механізми забезпечення права на захист персональних даних.

Висновки. У процесі аналізу нормативно-правових актів, якими закріплюються права людини різних поколінь, виявлено недоліки як змістовного, так і технічного характеру.

Права першого покоління закріплені в нормах міжнародного та національного права, проте у вказаних нормах наявні певні недоліки: декларативний характер, відсутність конкретного механізму реалізації, логічна та змістова неузгодженість, використання оціночних термінів на кшталт «свавільно» чи «гуманно», відсутність санкцій за порушення обов'язку, що позбавляє норму дієвості. У зв'язку з необхідністю перекладу міжнародних актів, у процесі цього виникають певні недоліки: юридичні тавтології, некоректне застосування правничої термінології тощо.

Приписи, які закріплюють права другого покоління, також мають декларативний характер і в багатьох випадках не відповідають соціально-економічному становищу держави, що виявляється у неможливості держави забезпечувати їх реалізацію.

Права третього покоління формально закріплені, проте позбавлені дієвих механізмів реалізації. «Право на мир» у деклараціях ООН залишається декларативним: воно не має конкретного інструментарію для захисту чи покарання агресора. Відсутність чітких гарантій та відповідальних суб'єктів лише підсилює кризу міжнародної правової системи, що добре ілюструється прикладом війни на теренах нашої держави.

Окремі з прав четвертого покоління залишаються не врегульованими або прямо забороненими в українському законодавстві. Наприклад, заборона евтаназії вказує на невідповідність правової норми сучасним викликам. Визначення поняття «шлюб» - як союзу чоловіка і жінки створює правову дискримінацію. Крім того, чимало прав четвертого покоління досі не мають правового закріплення.

Отже, серед проблем нормативного забезпечення прав людини є не лише декларативність чи розмитість термінів, а й суперечності, колізії, відсутність санкцій, механізмів реалізації та адаптації до сучасних викликів. Нормативно-правові приписи кожного покоління прав мають свої характерні недоліки, над усуненням яких потрібно активно працювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.02.2026).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.02.2026).
3. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%B2%D0%B0%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 03.02.2026).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 3.02.2026).
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.02.2026).
6. Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 черв. 2024 р. № 910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-24#Text> (дата звернення: 03.02.2026).
7. Декларація про право народів на мир: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 39/11 від 12.11.1984. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/74608?v=pdf> (дата звернення: 03.02.2026).
8. Декларація про право на мир: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 71/189 від 19.12.2016. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/858594?v=pdf> (дата звернення: 03.02.2026).
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.02.2026).
10. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.02.2026).
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 05.03.2026

© Пастернак Т.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії СС ВУ 4.0